

KALEVI KOUKKUNEN

Aakusta Östermaniin – suuret suomalaiset 2000-luvun biografiassa

Vuonna 2007 valmistuva 10-osainen Suomen kansallisbiografia on suurin suomalainen historioteoshanke. Filosofian lisensiaatti Kalevi Koukkunen otti lähilukuun Kansallisbiografian kolme ensimmäistä osaa; neljäskin ehti kursorista perusteellisempaan tarkasteluun. Hän pohdiskelee teoksen sisältöä ja esitystapaa, henkilöiden valintaa ja laajemminkin biografioiden merkitystä. Koukkusen arvion mukaan Suomen kansallisbiografia on esitystavaltaan moderni ja rohkeakin. Henkilövalikoimaltaan se on niin kattava kuin voi toivoa. Se on edistyksellinen erityisesti kahdessa suhteessa: naiset ovat siinä mukana kohdehenkilöinä ja kirjoittajinakin runsaslukuisemmin kuin missään aikaisemmassa vastaavassa teoksessa, ja toiseksi populaarikulttuurin edustajat saavat viimeinkin ansaitsemansa paikan suomalaisessa kultuurihistoriassa.

■ Kreikan kielessä sana *bíos* tarkoittaa elämää. Verbistä *gráphein* 'piirtää, kirjoittaa' johtuu vain yhdysosana esiintyvä deverbaali *-graphia* 'kirjoittaminen'. Näin kreikan *biographía* tarkoittaa elämästä kirjoittamista tai elämän kuvaamista. Englannin *biography* on vuodelta 1683, saksan *Biographie* 1709,

ranskan *biographie* vuodelta 1721 ja ruotsin *biografi* 1780.¹ *Biografian* alkuperäinen merkitys on ollut 'yksittäisen ihmisen elämän kuvaus', josta on luontevasti kehittynyt merkitys 'useiden ihmisten elämän kuvaus'. D. E. D. Europaeuksen *Ruotsalais-Suomalaisessa Sanakirjassa* (1853) *biografi* suomennetaan *elämän-kertomukseksi* ja *elämä-kerraksi* ja Agathon Meurmanin *Ranskalais-Suomalaisessa sanakirjassa* (1877) *biographie* suomennetaan *elämäkerraksi*.

Suomen sana *elämäkerta* on yllättävän vanha, sillä nimenomaan merkityksessä 'jonkun elämänvaiheet' se esiintyi ensimmäisen kerran jo 1616 Hemminki Maskulaisen suomentamassa kokoelmassa *Vanhain Suomen maan Pijspain, ja Kircon Esimiesten Latinan kielised laulud*.² Elämäkerrateoksen merkityksessä *elämäkertaa* käytti ensimmäisen kerran Johan Laihiander 1768 ruumissaarnassa *Yxi Jumalalda opetettu Cuolewaisuden tutkinto*.³ Vaikka nykyasuksi on vakiintunut nominatiivialkuinen *elämäkerta*, genetiivialkuista *elämäkertaa* näkee silloin tällöin.⁴

1. Vieraskielisten sanojen etymologiat seuraavista lähteistä: *A New English Dictionary on Historical Principles I* (1989), Oxford: Clarendon Press, 208; Schulz, Hans & Basler, Otto & al. (1997) *Deutsches Fremdwörterbuch III*, Berlin & New York: Walter de Gruyter, 327; *Trésor de la langue française IV* (1975), Paris: Centre national de la recherche Scientifique, 524 ja *Ordbok över svenska språket IV* (1916), Lund: C. W. K. Gleerups förlag, 2717–2718.

2. *Vanhan kirjasuomen sanakirja* (lyh. lähdeviitteissä VKS) I (1985), Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Valtion painatuskeskus, 314.

3. VKS I, *ibid*.

4. Vaikka *Nyky-suomen sanakirjassa* (lyh. lähdeviitteissä NS) I–VI (1951–1961), Porvoo: WSOY, on hakusanoina myös virheellisinä pidettyjä sanoja, joista vii-

Suomen historiallinen seura aloitti 1990-luvun alkupuolella *Suomen kansallisbiografian*⁵ suunnittelun, joskin ensi pohdinnat lienevät paljon varhaisempia. Sitten historiaseuran kustannustoiminta siirtyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle samoin kuin biografiahankekin. Kirjallisuudenseuran yhteyteen perustettiin Biografiakeskus, joka tuottaa *Suomen kansallisbiografian* ja muita biografisia teoksia ja aineistoja sekä päivittää biografiatiedot. *Kansallisbiografia* ilmestyy paitsi kirjana myös verkkoversiona. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura on ryhtynyt niin mittavaan hankkeeseen, että sitä on luonnehdittu Suomen suurimmaksi historiateokseksi. Kun sivuja siihen tulee lähemmäs 9 000, se kilpailee suurten tietosanakirjojen kanssa: 1930-luvun *Isossa Tietosanakirjassa* on yli 10 000 sivua. *Kansallisbiografiassa* esitellään yli 6 000⁶ henkilöä ja sukua aakkosellisesti pankkiylitarkastaja Eero Aakusta kenraaliluutnantti Hugo Östermaniin. *Kansallisbiografia* tietysti vertautuu viisisoiseen *Kansalliseen elämäkerrastoon*,⁷ jossa on sivuja 3 020, sekä esiteltäviä henkilöitä ja sukuja 2 313.

tataan oikeaan sananmuotoon, *elämäkerrasta* ei sanakirjassa ole. Se lieneekin melko myöhäinen, koska sitä käsitellään esimerkiksi *Virittäjässä* vasta 1972, 289: Terho Itkonen pohtii artikkelissaan *Kielenbuoltomme tehtävistä* nominatiivi- ja genetiivialkuisia yhdyssanoja ja luonnehtii ”harhautuneilta tuntuviksi” sellaisia kuin *elämäkerrasta* ja *lääninjako*. Sitä myötä Itkosen *Kielioppaassa* (1982), Helsinki: Kirjayhtymä, 133, on hakusana *elämäkerrasta*, johon liittyy sulkeisiin sijoitettu huomautus (ei ”elämäkerrasta”). Genetiivimuotoisuus lienee esimerkiksi sellaisten sanojen kuin *elämäkerrasta*, *elämäkerrasta* ym. vaikutusta.

5. Teoksen virallisen nimen *Suomen kansallisbiografia* (lähdeviitteissä lyh. SKB) rinnalla käytän lyhyempää erisnimeä *Kansallisbiografia*.

6. Mukaan otettavat henkilöt ja heidän lukumääränsä ovat varsin lopullisesti päätetyt, mikä on tietysti välttämätöntä teoksen sisäisen rakenteenkin vuoksi. Luetteloon tulee kuitenkin pieniä muutoksia.

7. *Kansallinen elämäkerrasto I–V* (1927–1934), Porvoo: WSOY. Eri yhteyksissä on ihmetelty *Kansallisen elämäkerraston* nimeä, että eikö *kerrasto* tarkoitakin alusasukokonaisuutta. Kollektiivijohdos *elämäkerrasto* on oikeoppisesti muodostettu *elämäkerrasta*-sanasta samoin kuin *kirjasto* kantasanastaan *kirja*. NS II:n (1953), 314 täsmällisesti määrittelemä *kerrasto* ’yhtenä artikkelina myytävä alusvaatekerta: paita ja housut’ on huomattavasti myöhäisempi kuin ’elämäkerraston kokonaisuus’, ja sen voisi olettaa liittyvän vuonna 1951 perustetun (Hyvon-)Kudeneule Oy:n tuotenimikkeisiin. *Uuden Tietosanakirjan* (1962), osa 11, 463

Kansallinen ja kansainvälinen

On syntymässä 10- ja hakemistoinen 11-osainen kirjasarja, jonka jokaisessa, kolmi-sen kiloa painavassa volyymissa on noin 900 sivua. Sana *kansallinen* on *Kansallisbiografiassa* käsitettävä avarasti. *Nykysuomen sanakirja* määrittelee sen näin:

’jollekin kansalle (erityisesti) ominainen tai tunnusmerkillinen, tunnusmerkillisesti yhteinen; jollaista muilla kansoilla ei ole; omaan kansaan perustuva tai kohdistuva; joka asettaa oman kansansa muiden edelle’.⁸

Erityisesti sellaisissa *kansallis*-alkuisissa yhdyssanoissa kuin *kansalliskirjailija*, *kansallislaulu* sekä myös esimerkiksi teoksen nimissä *Suomen kansalliskirjallisuus* ja *Suomen kansallisfilmografia* merkitsee *kansallinen* ’kansalle tai kansakunnalle tärkeä’ tai usein myös ’kansan tai kansakunnan kehitykseen, historiaan tai kulttuuriin vaikuttanut tai vaikuttava’, joita merkityksiä ei *Nykysuomen sanakirjassa*, ei myöskään 1990-luvulla ilmestyneessä *Suomen kielen perussanakirjassa* ole.⁹

Suomen historiallis-poliittinen asema antaa erinomaiset mahdollisuudet jossain määrin kansainvälisenkin kansallisbiografian toimittamiseen. Maamme on tunnetusti ollut sekä Ruotsin että Venäjän yhteydessä, minkä vuoksi niin Kustaat kuin Aleksanteritkin kuuluvat myös Suomen historiaan. Niinpä Ruotsin, suuriruhtinaskunnan ja tasavallan ajoilla on kullakin ollut *Kansallisbiografiassa* oma toimituksensa, joiden päätoimittajina ovat olleet Anneli Mäkelä-Ali-talo, Markku Tyynilä ja Martti Häikiö. Koko teoksen päätoimittaja on Matti Klinge.

Kun varhaisin teoksessa esitelty henkilö, pyhimys Helena, oli syntynyt noin vuon-

mukaan tämä tehdas valmisti pyöröneuleisia alus- ja yöasuja sekä puuvillaisia alusasuja. SKB IV:ssä (2004), 825–826 on elämäkerta Kudeneuleen perustajasta Arne Karjalaisesta. Artikkelissa ei kuitenkaan mainita *kerrastoa*.

8. *Nykysuomen sanakirja II* (1953), 188.

9. *Kansallinen*-sanan merkityksiin kiinnitti huomiota myös dosentti Tapio Markkanen Suomen oppihistoriallisen seuran kokouksessa 26.2.2004, kun keskusteltiin juuri *Suomen kansallisfilmografiasta*.

na 255 ja tällä tietoa nuorin, tietokoneohjelmoija Linus Torvalds, on syntynyt vuonna 1969, tulee aikaväliksi peräti 1 700 vuotta.¹⁰ Kuinka valita kymmeniltä aloilta edustavasti ja tasapuolisesti tai ainakin monipuolisesti yli 6 000 henkilöä 1 700 vuodelta? Tehtävä on mahdoton, mutta biografiahankeen suunnittelijat ja toteuttajat ovat tehneet mahdollottoman mahdolliseksi.

Suomen kansallisbiografiasta ilmestyi vuoden 2003 aikana kaksi ensimmäistä osaa, kolmas osa tuli keväällä 2004, neljäs loppuvuodesta ja viides osa keväällä 2005. Kustantaja on luvannut kaksi osaa vuodessa. Näin ollen sarja (osat 1–10) valmistuu jo vuonna 2007.¹¹ Elämäkertatyön vastuksellisuudesta on esimerkkejä. Ruotsin kansallisbiografian *Svenskt biografiskt lexikonin* ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 1918, ja nyt ollaan osassa 31 eli S-kirjaimen puolimaissa. Italialaisten elämäkertateosta *Dizionario biografico degli Italiani* on vuodesta 1960 ilmestynyt 60 osaa, ja silti ollaan vasta G-kirjaimen loppupuolella! Saksassa kymmenosainen *Deutsche biographische Enzyklopädie* ilmestyi kokonaan 1990-luvun jälkipuoliskolla, mutta sen artikkelit ovat kovin lyhyitä, pisimmätkin vain pari kolme sivua: Goethe vajaa 3 ja Hitler 2,5 sivua. Britanniassa julkaistiin vuonna 2004 peräti 60-osainen *Oxford Dictionary of National Biography*. Valtavan sarjan kaikki osat ilmestyivät yhtäaikaan. Nämäkin suurhankkeet riittävät osoittamaan, että kansallisbiografiat ovat olennainen osa sivistyskansojen kultuuria ja itsetuntoa.

Kansallisbiografian ripeästä ilmestymistahdistasta on se hyöty, että välttämätöntäkin päivitettävää ehtii tulla vähemmän. Niinpä ensimmäisten osien elävistä henkilöistä on vasta puolenkymmentä kuollut. Keväällä 2004 ilmestyneessä kolmannessa osassa on taitelija Juhani Harri vielä elossa, vaikka hän kuoli jo kesäkuussa 2003 (kuolemaa ei ole kirjattu verkkoversioonkaan). Neljännessä osassa mainitaan Erkki Junkkarisen yhteydessä sanoittaja Lauri Jauhiainen, jonka lokakuussa 2003 tapahtunut kuolema on kirjattuna.¹² Sarjateos on vasta sitten täydellinen myös viittauksiltaan, kun kaikki volyymit ovat käytettävissä.

Verkkobiografian salat

Kansallisbiografiahanke on urauurtava, koska ilmestyneiden kirjojen aineisto on käytettävissä sähköisenä verkkobiografiana. Mutta kaukonäköisestä suunnittelusta kertoo sekin, että verkossa on artikkeleita jo Ö-kirjaimeen asti, tällä erää 4 200 elämäkertaa, kylläkin eri maksusta käytettävissä. Artikkelisto täydentyy koko ajan, niin että lopuksi verkossa ovat kaikki kirjan osissa ilmestyneet biografiat. Mutta verkkoversiota voi päivittää kirjavolyymien ilmestymisen jälkeenkin. Verkosta voi nähdä ja saada esiin kirjaimittain luettelona mukana olevat henkilöt, etsiä heitä suku- ja etunimenkin mukaan, ammatin, syntymä- ja kuolinvuoden, syntymä- ja kuolinpaikan ja sukupuolen mukaan.

Voimme tarkistaa, että tässä vaiheessa *Kansallisbiografiaan* on tulossa Helsingissä syntyneitä 537 ja muualla syntyneitä seuraavasti: esimerkiksi Turku 213, Oulu 81, Kuopio 56, Vaasa 53, Huittinen 15, Pernaja 13, Paltamo 11, Saarijärvi ja Sotkamo 6, Jämsä ja Kemi 5, Padasjoki 4, Ylihärmä 3, Inari, Lieksa ja Sammatti 2 sekä Rusko 1. Ulkomailla syntyneitä löytyy seuraavasti: Tukholma 69, Pietari 55, Kööpenhamina ja Berliini 5 sekä Oslo ja Pariisi 2 jne. Syntymäpaikka on tietysti vain yksi kriteeri, koska ihmiset ovat usein tehneet elämäntyönsä muualla kuin syntymäseudullaan. Esimerkkinä olen maininnut vaasalaissyntyisen ”ruoman vallesmannin” Adolf Hägglundin, joka palveli kruunua Kauhavan nimismiehenä.

Kansallisbiografiassa on henkilöartikkelien kirjoittajina kerrassaan 700 tutkijaa ja asiantuntijaa, mikä kertoo hankkeen tutkimus- ja kirjoitustyön mittavuudesta. Monet biografiat ovat kirjoittaneet kymmenittäin artikkeleita, mutta on myös sellaisia, jotka ovat tehneet muutamia, lähinnä omiin monografioihinsa perustuvia. Jo näiden asiantuntijoiden etsimisessä on ollut suuri työ, ”paimentamisesta” puhumattakaan. Suururakoijia ovat Anneli Mäkelä-Alitalo (tällä tietoa verkossa 170 artikkelia), Seppo Suvanto (162), Veli-Matti Autio (143), Mikko Uola (136) ja Veli-Matti Syrjö (106). Toisesta osasta lähtien kirjoittajien luetteloon on merkitty myös heidän kirjoittamansa artikkelit.

Lopuksi verkossa pääsee sanahauulla tutkimaan koko aineistoa. Löytyy esimerkiksi sananmuoto *ulkoasianministeriö* kuudesta ja *ulkoasianministeri* yhdestä artikkelista, ja muutama *politiikkokin* on aineistoon eksynyt. Nämä havainnot ovat sananmukaisesti sanaleikkejä; varsinaisestihan sähköaineistoa käytetään tietojen etsimiseen ja tarkistamiseen. Verkkoversiosta voi muodostaa myös asiahakemiston: hakusana *lapuanliike* tuottaa 42 osumaa ja *lapuanliikkeen* 87, mutta katkaistu *lapuanliik* 120 osumaa. Verkkoversion elämäkerrat poikkeavat painetusta biografiasta ainakin siinä suhteessa, että niiden lopussa oleva *personalia*-osasto on laajempi, muun muassa monista henkilöistä on seikkaperäinen urakuvaus, jäsenyydet, kunnianosoitukset, tuotanto, lähteet¹³ ja kirjallisuus, julkiset muotokuvat, muistomerkit ja henkilön mukaan nimetyt paikat, rakennukset ym.

Ketkä pääsevät Kansallisbiografiaan?

Päätoimittaja Matti Klinge kirjoittaa saatesanassaan, että henkilöhistoriallinen kokoelma tuo esiin sellaisia suomalaisia, jotka jollakin tavalla nousevat esiin mielenkiintoisina tai aikaansa vaikuttaneina henkilöinä – –.¹⁴ Aikaansa vaikuttaminen on tietysti mitä hyväksyttävintä kriteeri, mutta olisin toivonut, että ydinkohdat toimituksen käymistä keskusteluista olisi kerrottu kirjan käyttäjille. Edelleen päätoimittaja mainitsee, että vanhastaan biografiatyypissä teoksissa on painotettu kohdehenkilöiden esikuvallisuutta ja mielenkiintoisuutta. Hän myöntää myös sen luonnollisen asian, että henkilövalintaan ovat vaikuttaneet toimituksen käsitykset, myös se, onko löydetty kirjoittaja, jopa kiirekin.¹⁵ Mutta henkilövalinoista on keskusteltava, niin kuin myös Matti Klinge Suomen oppihistoriallisen seuran kokouksessa 25.3.2004 totesi. Mielestäni henkilöiden merkittävyyttä on arvioitava ensin heidän omalla alallaan ja sitten yhteisesti kaikkien alojen kannalta, mutta tuskinpa yhteismitallisuutta on löydettävissä. Tässä perusarvioinnissa toimituksen apuna on ollut 70 asiantuntijaa.

Millainen on runsaan 6 000 henkilön

joukko ja mitä aloja se edustaa? Kansallisia henkilöitä ovat hallitsijat, ja niinpä mukana on kuninkaita, keisareita ja presidenttejä, ministerivaltiosuhteereita ja ministereitä, piispoja ja linnanpäälliköitä ja muita hallintohenkilöitä. Mutta hyvin edusteilla ovat myös kulttuurihenkilöt tutkijoista taiteilijoihin. Objektivistista valintaa ei voida tehdä, ja toinen toimitus olisi valinnut jossain määrin toisella tavalla.

Kaikista aikaisemmista biografioista *Suomen kansallisbiografia* poikkeaa edukseen siinä suhteessa, että mukana on nyt runsaasti populaarikulttuurin edustajia. Näin teos voi vaikuttaa kulttuurin alan tunnetuksi tulemiseen ja arvostuksen heräämiseen. Olen systemaattisesti lukenut kolme ilmentynyttä osaa ja neljättäkin ja voin arvioida, että valikoima on kattava ja onnistunut. Valittujen osuuksia voi tarkastella myös

10. Helenaakin varhaisempi on pyhimys Laurentius, josta tiedetään vain kuolinvuosi 258. – Muut tähän mennessä mukaan otettavat 1960-luvulla syntyneet ovat kaikki urheilijoita: Mika Häkkinen, Tapio Korjus, Jari Kurri, Tiina Lillak, Tomi Poikolainen ja Seppo Rätty. Yhtään 1970-luvulla syntyneitä ei ole mukana, joten ”merkittävyyden” alaikäraja on 40 vuoden vaiheilla; eri asia ovat tietysti alle 40-vuotiaina kuolleet. Ehkäpä täydennykseen tai verkkobiografiaan tulee kapelimestari Mikko Franckin (s. 1979) tapaisia menestyjiä.

11. *Suomen kansallisbiografia 1–5*. Osa 1: *Aaku–Brovallius*, 2: *Brubn–Fordell*, 3: *Forsblom–Hirn*, 4: *Hirviluoto–Karjalainen*, 5: *Karl–Lehtokoski*. Studia Bibliographica 3: 1–5. Päätoimittaja Matti Klinge; Ruotsin ajan toimituksen päätoimittaja Anneli Mäkelä-Alitalo, suuriruhtinaskunnan ajan Markku Tyynilä ja tasavalan ajan Martti Häikiö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2003–2005. Helsinki. Yht. 4 434 s. – Olen *Ilkka*-lehdessä arvioinut maakunnallisesta näkökulmasta *Kansallisbiografian* kaksi ensimmäistä osaa 21.3.2004: *Vaikutajat aakkosissa – eteläpohjalaiset hyvin edusteilla*.

12. Vanhan tietosanakirjavitsein mukaan paras henkilö on kuollut henkilö, koska häntä koskevaan artikkeliin ei muka tarvitse lisätä muuta kuin kuolinvuosi ja muuttaa aikamuoto imperfektiksi. Käytännössä asia on toisin; tulee paitsi postumeja teoksia myös kuolemanjälkeisiä suhteutusarvioita.

13. Kuriositeetin vuoksi tulkoon tässä yhteydessä mainitukseksi pari harvinaista lähdeä, joita ei SKB:ssä ole. Jouduttuaan eroamaan *Nykysuomen sanakirjan* päätoimittajan tehtävistä Martti Airila julkaisi lentokirjajasen *Nykysuomen sanakirja ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran jobtokunta* (1939). Tauno Hannikainen julkaisi erikoisen vihon *Tauno Hannikainen ulkomaisten lehdissä* (1954).

14. SKB I (2002), 7.

15. Ibid.

ammateittain. Toimituksen laskelmien mukaan jakauma on seuraavanlainen:¹⁶

Ammatit	%-osuus
hallitsijat, ministerit, valtiopäiväedustajat	14
tiedemiehet, opettajat	13
maanviljelijät, tehtailijat, kauppiaat, pankinjohtajat	12
kirjailijat, toimittajat, kustantajat	10
virkamiehet, tuomarit	10
taiteilijat, arkkitehdit, muotoilijat	9
näyttelijät, viihdetäiteilijät, urheilijat	8
papit, uskonnolliset johtajat	7
sotilaat	6
kansanjohtajat, järjestövaikuttajat	4
lääkärit, sairaanhoitajat, kansanparantajat	4
säveltäjät, laulajat, soittajat	3
yhteensä	100

Jos hallintohenkilöstöön lasketaan varsinaisten hallitsijoiden lisäksi myös virkamiehet, papit, sotilaat ja kansanjohtajat, sen osuus on 41 % koko aineistosta. Monet henkilöt on laskettu useampaankin kategoriaan, koska useilla on kaksi, joillakin jopa kolme ammattia, parhaimmilla neljä. Ammattien käyttöä valaisee Haartmanien ammattisto:

Kun verkkobiografiasta hakee erikseen ammatteja *taidemaalari*, *Turun taidemuseon intendentti*, *toimittaja* ja *professori*, niiden kaikkien edustajana on myös Axel Haartman. Ensimmäinen ammatti on ensisijainen, koska hauilla *Turun taidemuseon intendentti*, *toimittaja* ja *professori* etsittäessä saadaan tulokseksi nimenomaan *taidemaalari* Axel Haartman. Biografiassa on runsaasti sellaisia henkilöitä, joilla on yksi ammatti, esimerkiksi *musiikkitoimittaja* Seppo Heikinheimo. Kaksi ammattiakaan ei ole harvinaisuus: *valtiopäiväedustaja*, *talonpoika* Gabriel Andersinpoika Heikkilä. Kolmen ammatin edustaja on esimerkiksi *kuvanveistäjä*, *mitalitaiteilija*, *järjestövaikuttaja* Raimo Heino. Neljän ammatin henkilö on *puolustusvoimien komentaja*, *Yleisesikunnan päällikkö*, *kenraali*, *kirjailija* Erik Heinrichs. Joskus ei neljäkään ammattia riittäisi, sillä Rafael Hertzberg oli ingressin mukaan runoilija, kirjailija, sanomalehdentoimittaja, tiedemies, liikemies ja vielä keksijäkin.

Ammatteja on myös harvinaisia: Venäjälle pakkosiirrettyjen palauttaja. Entisajan elämän moninaisuudesta mutta myös erikoistumisesta kertovat muiden muassa seuraavat ammatit: hampunkehrääjä, itämaisten rahojen tutkija, karhunkaataja, Katariina II:n suosikki, kullankaivaja, noitavainon uhri, salpietarikeittimöiden johtaja, tammanvar-

Henkilö	Ammatti
Haartman, Axel	taidemaalari, Turun taidemuseon intendentti, toimittaja, professori
Haartman, Carl von	everstiluutnantti ¹⁷
Haartman, Carl Daniel von	lääkintöhallituksen ylijohdaja, kirurgian ja lapsenpäästöopin professori
Haartman, Gabriel Erik von	lääketieteen professori, hallituskonseljin jäsen
Haartman, Hedvig von	Suomen Pelastusarmeijan johtaja
Haartman, Jakob	Turun piispa, Turun akatemian varakansleri, filosofian ja oppihistorian professori
Haartman, Johan	lääketieteen professori, Turun piirilääkäri
Haartman, Johannes	logiikan ja metafysiikan professori, teologian professori
Haartman, Lars von	eläintieteen professori
Haartman, Lars Gabriel von	senaatin talousosaston varapuheenjohtaja, Venäjän valtakunnan-neuvoston jäsen, todellinen salaneuvos, vapaaherra
Haartman, Victor von	Suomen asiain komitean jäsen, Suomen Pankin johtokunnan puheenjohtaja, senaattori, maamarsalkka

tija, *Tuntemattoman sotilaan* Rokka, varas, viinanpolttimoiden vuokraaja ja öylätintekijä.

Keitä on eniten? Eniten on ilmeisesti Castréneita (18), Flemingejä (16), Horneja (15), Bonsdorffeja (14), Donnereita (13), Gripenbergejä (12), Anttiloita ja Creutzeja (11), Järnefeltejä ja Kailoja (10), Alfhaneja, Chydeniuksia, Ehrnrootheja, Hjeltejä, Mannerheimeja ja Palméneita (8), Cajanuksia, Enckelleitä, von Haartmanejä ja Paloheimoja (7), Blomstedteja ja Collaneja (6) sekä Brennereitä, Erkköjä, Grotenfeltejä, Gummeruksia, Hannikaisia ja Jurkkia (5) jne.¹⁸ Henkilöartikkeleiden lisäksi teoksessa on sukuartikkeleita, ensimmäisissä osissa noin 30. Niissä saavat tiiviin esittelyn sadat sellaiset henkilöt, joista ei ole omaa artikkelia, ja samalla ne kuvaavat hyvin suomalaisia vaikuttajia muun muassa yhteiskunnan, kulttuurin ja teollisuuden aloilla. Boije-suvusta lukiessani johduin miettimään, millaisin yhteyksin gynekologian dosentti ja sairaalanomistaja Oskar Boije (1868–1941) mahdollisesti kuului sukuun puhumattakaan imitaattori Victor Boijesta (1902–55), jonka mainio estradiesiintyminen on ikuis-tunut erääseen 1930-luvun elokuvaan.

Olen laskeskellut, kuinka paljon *Kansallisbiografiassa* on miltäkin vuosisadalta henkilöitä suvut mukaan lukien. Valtaosa eli yli 70 % henkilöistä on 1800- ja 1900-luvulta. Tarkat henkilömäärät samoin kuin jakaumatiedot saadaan varmaan teoksen valmistuttua oivana mallina *Oxford Dictionary of National Biography* informatiiviset johdantosivut.

Neljän ensimmäisen osan perusteella suomalainen henkilöhistorian tutkimus elää *Suomen kansallisbiografiassa* kukoistuskauttaan. Tietokoneaikanakaan eivät historialliset faktat sujahda arkistoista kuuluisalla napinpainalluksella, vaan työ vaatii suvreenia lähteiden tuntemusta ja olennaisen seulomista. Pohjatyöstä on vielä matkaa hiottuun elämäkertaan. Monen monista artikkeleista välittyy myös sanomisen ilo – ehkäpä kirjoittajia on elähdyttänyt samantainen *kansallinen* tehtävä kuin ensimmäisen *Tietosanakirjan* avustajia lähes vuosisata sitten.

Artikkelit ovat yleisrakenteeltaan määrämötoisia sillä tavoin, että alussa on 10–20 rivin tiivistelmä, siihen upotettuna yleensä henkilökuva, ja lopussa on paitsi henkilön suku- ja perhetietoja myös lähteitä ja kirjallisuutta. Mutta teksti suo mahdollisuuden persoonalliselle tyyliille ja vaihtelulle. Artikkeleista pisimmät ovat viisi–kuusisivuisia niin kuin Mikael Agricola (6,5 sivua) sekä Karl-August Fagerholm ja Eino Jutikkala (6 sivua). Laajimmat artikkelit on yleensä jaettu väliotsikoin (Agricola, Uno Cygnaeus), mutta ei aina, vaikka jako olisi ryhdistänyt tekstiä (Juhani Aho, Kaarle-kuninkaat). Lyhimpiä eli vajaan puolen palstan mittaisia ovat elämäkerrat karhunkaataja Per Huuskoisesta (15,4 cm) ja kansanjohtaja Filippuksesta (17,7 cm); vähän yli 20 cm:n artikkeleita on lukuisia. Pituudet eivät sinänsä ole ratkaisevia: voidaan puhua myös artikkelin sisäisestä intensiteetistä esimerkiksi Paavo Kortekankaan kirjoittama artikkeli piispa Eelis Gulinista tai Anneli Mäkelä-Alitalon artikkeli murhaaja-piika Heta Antintyttärestä.

Yle TV1 järjesti vuoden 2004 mittaan äänestyksen suurista suomalaisista. Katsojien antamien äänten perusteella muotoutui sadan suurimman lista.¹⁹ Kuinka monet näistä äänestetyistä ovat mukana *Kansallisbiografiassa*? Peräti 90 %! Nimittäin biografiasta puuttuvat vain seuraavat kymmenen äänestettyä henkilöä: sosiaalineuvos Veikko Hursti, jääkiekkoilija Arto Javanainen, jalkapalloilija Jari Litmanen, oopperalaulaja Karita Mattila, Väinö Myllyrinne (häntä sentin lyhyempi ”pitkä suomalainen” Daniel Cajanus on mukana), geenitutkija Leena Palo-

16. Jakauma on julkaistu esimerkiksi Biografiakeskuksen kotisivulla.

17. Carl von Haartman olisi ansainnut myös *elokuvaohjaajan* nimikkeen, olihan hän (ratsumestarina) ensimmäisiä suomalaisia Hollywoodin-kävijöitä, halusi uudistaa suomalaista elokuvataidetta ja ohjasikin muun muassa vakoiluelokuvan *Korkein voitto* (1929) ja aatedraaman *Kajastus* (1930). Niitä ei kylläkään artikkeleissa tarkemmin mainita, mutta ne pitävät edelleen yllä hänen jälkimainettaan.

18. Luetteloon on otettu henkilöitä samannimisyyden mukaan, ei sukulaisuussuhteiden mukaan, vaikka tietyksi mukana on lähi- ja etäsukulaisia.

19. Ks. netistä osoitteesta <http://www.yle.fi/suuretsuomalaiset>.

tie, aseistakieltäytyjä Arndt Pekurinen, rullalautailija Arto Saari, kansanedustaja Alli Vaittinen-Kuikka ja muusikko Ville Valo. Eräät henkilöt päässevät seuraavaan kansallisbiografiaan, mutta ehkäpä sananmukaisesti suurimmalla suomalaisella, Väinö Myllyrinteellä, olisi paikkansa teoksessa jo nyt.

Naisnäkökulma

Suomen kansallisbiografiassa todellinen uudistus on naisten mukaan ottaminen moninkertaisesti laajemmin kuin aikaisemmissa teoksissa. Naisnäkökulma on vakava aspekti, vaikka se miesten puheissa saa usein hymähtelevän merkityksen, minkä voi ehkä ymmärtää, kun vanhastaan *miesnäkökulma* on ollut vain *näkökulma!* Kun ensimmäisessä osassa on henkilöartikkeleita ilman sukuja yhteensä 568, niistä naisia on 88 eli 15,5 %; kustantaja ilmoittaa esitteessään naisten osuudeksi koko teoksessa 13 %. Eivät naiset vielääkään ole vyöryneet *Kansallisbiografiaan*, mutta suunta on oikea ja vääjäämätön. Anneli Mäkelä-Alitalo kiteyttää koruttomasti naisen osan emäntä Kaarina Pekantytärtä (noin 1575 – noin 1661) käsittelevässä artikkelissa:

Hänen elämänvaiheitaan ei tunneta yhtä hyvin kuin hänen aviomiehensä tai vävynsä, sillä naiset eivät miesten tavoin päässeet menneinä vuosisatoina julkisuuteen eivätkä historian asiakirjoihin.²⁰

Kansallisbiografiassa eivät naiset ole vain pitsinnyplääjiä (Karoliina Wahlberg), kudottajia (Liisa Hautamäki), piikoja (Anna Dickman), sairaanhoitajia (Nanna Häll), vaan myös kauppiaita (Maria Malm) ja johtajattaria (Sortavalan diakonissalaitoksen johtajatar Jenny Ivalo). Mukana on muutama äiti, yksi malliäiti, yksi avioton äiti ja pari kantäitiä. Pelkkiä emäntiä on vain yksi (Kaarina Pekantytär), mutta muilla emännillä on lisäammatti (nimismies Karin Thomaksentytär). Nyt pääsevät esiin 1600-luvun postimestareista Anna Danielintytär Oulusta ja Beata Jönsintytär Porvoosta. Monelle varmaan on yllätys naispuolinen laivanvarustaja, mutta sellaisia olivat jo 1700-luvulla Maria Augustin ja Anna Elisabeth Baer.

Miespuolisia laivanvarustajia on tulossa yli 20.

Naisten uranuurtajuuden *Suomen kansallisbiografia* todistaa vakuuttavasti. Signe Hornborg (1862–1916) oli Suomen ensimmäinen naisarkkitehti ja Euroopassakin ensimmäisiä. On hyvä muistuttaa sellaisestakin asiasta, että Suomen ensimmäisistä naislääkäreistä Rosina Heikel (1842–1929), Ina Rosqvist (1865–1942) ja autoilua harrastanut Karolina Eskelin (1867–1936) joutuivat 1800-luvun lopulla hankkimaan lääkärintöimeen erivapauden sukupuolensa vuoksi. Samanlaiseen ongelmaan oli jo 1790 törmännyt turkulainen Maria Augustin, kun hän aikoi isänsä sairastuttua jatkaa tämän kauppaliikettä. Kauppakaari kuitenkin edellytti, että luvan saaja oli mies eikä nainen! Kauhajokelainen Agnes Sjöberg (1888–1964) taas oli Euroopan ensimmäinen naiseläinlääkäri; *Kansallisbiografiassa* kuusi muuta eläinlääkäriä ovatkin miehiä. Emma Irene Åström oli Suomen ensimmäinen naismaisteri (1882), Tekla Hultin ensimmäinen naistohtori (1886) ja gynekologi Laimi Leidenius ensimmäinen naisprofessori (1930). Suomen ensimmäinen naishammaslääkäri oli Hedvig Ståhlberg. Vera Hjelt koulututtui veistonopettajaksi, ja Hilda Hongell edusti harvinaista ammattia: hän oli rakennusmestari.²¹ *Kansallisbiografian* kirjoittajistossa ja toimituksissa on sekä naisasianaisia että naisasiamiehiä!

Huomiota herättävän paljon on siis ensimmäisiä naisia, mutta Ester Toivosta, ensimmäistä suomalaista Miss Eurooppaa (1934), ei *Kansallisbiografiassa* ole, ellei hän tule mainittavaksi sukuartikkelissa Siirelius-Siirala. Sentään yksi Suomen Neito on päässyt mukaan, Teija Sopanen, kylläkin televisiokuuluttajana ja toimittajana. Mutta tunnettua Suomen Neitoa vuodelta 1954 ei ole, ja Miss Suomi 1958 tulee mukaan puolisonsa välityksellä. Naisnäkökulma tiivistyy osuvasti naisvoimistelun uranuurtajassa Anni Collanissa, josta sanotaan, että hän on täysin rinnastettavissa Tahko Pihkalaan, mutta on naisena jäänyt tämän varjoon.²²

Suomen kansallisbiografia tuo esiin naiset yhteiskunnallisina vaikuttajina eli toimijoina, niin kuin nykyään sanotaan. Naiskan-

sanedustajia on tulossa puolensataa, miehiä lähes 250. Naispankinjohtajia on vain yksi: Liisi Kivioja oli Kansallis-Osake-Pankin Kalajoen-konttorin johtajana 1918–25; hän oli ollut myös kansanedustajana. Miespankinjohtajia on puolensataa, heistä valtaosa pankkien pääjohtajia, osa pelkkiä pankinjohtajia ja puolenkymmentä toimitusjohtajia. Naispankinjohtajat sekä hallinnon ja yritysten naisjohtajat tullevat runsaslukuisesti seuraavaan biografiaan. Vaikka nimitys *liikenainen* tuntuu modernilta, *Kansallisbiografiassa* on tulossa kaksi 1800-luvun liikenaista. Myös 1800-luvulla vaikuttaneet kauppahuoneiden johtajat Marie Hackman ja Bona Kellgren ovat mukana.

Nykympölvöny yrittäjänaisia edustavat muun muassa Kaija Aarikka, Olga Aikala, Irja Ketonen, Vuokko Nurmesniemi ja Armi Ratia. Pirkko Arolan urasta puhutaan lyhyesti hänen puolisonsa Atte Arolan yhteydessä. Tällä tietoa eivät esimerkiksi Kirsti Paakkanen, Anu Pentik, Satu Tiivola ja Anja Toivanen ole tulossa; Paakkanen toki mainitaan Armi Ratian yhteydessä. Suomen liike- ja virkanaisten liitto on vuodesta 1955 valinnut Vuoden naisen. Puolestasadasta naisesta on *Kansallisbiografiassa* 16. Ehkäpä toimitus tarkistaa vielä valittujen luettelosta mahdollisesti mukaan otettavia.

Kun nykyään loppuvuodesta säännöllisesti esitellään Suomen rikkaimmat, on hyvä muistaa, että kartanonrouva Kerstin Horn oli 1500-luvun rikkaimpia naisia, ja 1600-luvulla Viipurissa elänyt riikalais-syntyinen Catharina Wallerianintytär kuului kaikkien aikojen rikkaimpiin naisiin Suomessa. Catharina ei ollut optiomiljonääri, vaan kiinteistö- ja kauppatoimessa rikastunut. Hän peri varallisuutta myös puolisoiltaan ja oli Viipurin avioliittomarkkinoilla ”tavoiteltavaa tavaraa”, niin kuin artikkelissa kuvataan.²³

Naisnäkökulma tulee esiin myös toisella tavalla: *Kansallisbiografiassa* ovat mukana muun muassa Kalevalan neito Aino ja 1700-luvun vainolaistarinoiden nainen Askanmäen Kaunis-Kaija. Nelisivuinen artikkeli Kaijasta on kirjassa merkitty Kustaa Vilkunankirjoittamaksi, verkkoversiossa täsmennettyti Kustaa H. J. Vilkunankirjoittamaksi. Artikkelin johdannossa mainitaan vain Toivo Särkän

Juba-elokuva, mutta unohtaa ei sovi Nyrki Tapiovaaran *Jubaa*. Kansanrunostosta ovat jo ilmestyneiden Ilmarisen ja Joukahaisen lisäksi luvassa Väinämöinen sekä sankari Lemminkäinen ja Lemminkäisen äiti. Näiden taruhahmojen jälkivaikutus on suurempi kuin monen historiallisen henkilön, ja siinä mielessä heidän mukaan ottamisensa on perinnäisen henkilöstön kekseliäs laajennus.

Lempilapsi n:o 1

Olen iloisesti yllättynyt, että tupakkatehtailija Achilles Christides on *Kansallisbiografiassa* mukana. Tämä kreikkalais-syntyinen mies perusti tupakkatehdas Fennian, jonka brändi oli *Työmies*. Mutta kun päätoimittaja aivan oikein puhuu alkusanoissaan myös henkilöiden jälkimaineesta,²⁴ olisi odottanut, että Christideksestä olisi mainittu juuri se asia, mistä hänet nykyään muistetaan: hän lahjoitti Suomen aloitteleville ilmavoimille rahat kahden italialaisen *Savoia*-lentokoneen hankintaan. Kun koneita lennettiin syksyllä 1920 Alppien yli Suomeen, ne molemmat tuhoutuivat vajaan tunnin välein ja ohjaajat menehtyivät. Näihin ns. alppilentäjiin kuului yhtenä suurina odotuksia herättänyt, arvostetun Suomen lentomerkin ensimmäinen saaja, majuri Väinö Mikkola, joka puolustaisi paikkaansa biografiassa.

Ammattiyhdistysväkeä on biografioitu runsaslukuisemmin kuin työnantajapuolta. SAK:hon liittyvällä ammatilla haussa löytyy lähes 30 henkilöä Aarno Aitamurrosta Eero Wuoreen, joukossa kolme naista, nimittäin Tuulikki Kannisto, Helvi Raatikainen ja Maj-Len Remahl. SAJ-laisia henkilöitä on toistakymmentä. Ammattiyhdistyspuolta vahvistavat vielä puolenkymmentä yhdysosahakusanalla *ammattiyhdistys* löytyvää henkilöä ja monet erikoisliittojen johtohenkilöt. Entä

20. SKB IV (2004), 635.

21. *Uranoortaja*-ammatti on tässä vaiheessa yhdellä suvulla ja 39 henkilöllä, joista naisia on 11, seuraavilla aloilla: kaupunkilähetys, kuuromykkäinopetus, merimieslähetys, raittiustyö (kaksi naista), gerontologia, sokeainkoulun, TUL:n naistoiminta, puutarhaopetus, hedelmänviljely ja käsityönopetus.

22. SKB II (2003), 231.

23. SKB II (2003), 170.

24. SKB I (2003), 8.

kuka oli se menestyvä liikemies, joka uudisti työväenliikkeen mainontaa ja kulttuuritarjontaa? Hän oli artikkelinsa ansainnut Janne Hakulinen. Tässä vaiheessa työnantaja-puolelta on tulossa toistakymmentä henkilöä, muun muassa Antti Hackzell, Päiviö Hetemäki ja Juuso Walden.

Ryhmään ”säveltäjät, laulajat, soittajat” kuuluvat sekä sinfonikot ja oopperalaulajat että iskelmäsäveltäjät ja -laulajat. Tällä hetkellä haussa listautuu satakunta säveltäjää Heikki Aaltoilasta Martin Wegeliukseen, laulajia Emmy Achtésta Anita Vätkiin 79 ja 80, kun toimitus lisää Karita Mattilan, soittajia 11, kapellimestareita 8 ja orkesterinjohtajia 28 ja 30, kun toimitus lisää Esa-Pekka Salosen ja Jukka-Pekka Sarasteen. Populaarimusiikin arvostus on nousut: 1960-luvulla ilmestyneissä suurissa tietosanakirjoissa ei ole esimerkiksi Olavi Virtaa; Toivo Kärki sentään pääsi *Uuteen Tietosanakirjaan* (1962). Myös (iskelmä)sanoittajia on mukana toistakymmentä Reino Helismaasta Juha ”Junnu” Vainioon. Sanoittaja Helena Eevan poisjättämistä voi vielä perustella, mutta ei Georg Malmsténin hovisanoittajan, kamreeri R. R. Ryynäsen ignoreintia.

Suomen historian ja kulttuurin kannalta tärkeät välittäjät, kääntäjät (noin 30) ja suomentajat (yli 20), ovat *Kansallisbiografiasa* esillä ansaitun näyttävästi. Kääntäjien vuosisataisen työn ansiosta kansainvälinen on kääntynyt suomalaiseksi. Kysymys on 1500- ja 1600-luvuilla toimineista asiatekstien kääntäjistä, 1700-luvun virkatranslaattoreista ja myöhemmistä kaunokirjallisuuden suomentajista. Kääntäjä Lauri Hirvensalo ei ole omana artikkelinaan, mutta hänestä tulee varmasti maininta Lagus-sukuun. Kääntäjiin kuuluvat myös Kalevalan ruotsintaja Björn Collinder ja italiantaja Paolo Pavolini.

Kansallisbiografian toimitus on ymmärtänyt, että urheilu on Suomen kansan lempilapsi n:o 1. Juoksijoita on tällä tietämällä tulossa 19, hiihtäjiä 17, keihäänheittäjiä 13, luistelijoita 8, mäkihyppääjiä 5, jalkapalloilijoita 4, jääkiekkoilijoita 3, kuulantyyöntäjiä ja seiväshyppääjiä 2 sekä suunnistajia 1. Maailmanmestareita ovat ampuja Olavi Elo,

pikaluistelija Juhani Järvinen, mäkihyppääjä Matti Pietikäinen ja pikaluistelija Fredrik Wathén. Olympiavoittajia on 58. Urheilijoita on ajateltava myös Suomen tunnetuksi tekijöinä, ja ketkä olisivat isänmaallisemmin olleet Suomen ja omallakin asialla kuin moottoripyöräilijät Heikki Mikkola, Jarno Saarinen ja Yrjö Vesterinen sekä moottori-veneurheilija Stig-Olof Fagerström ja kilpa-autoilijat Mika Häkkinen, Juha Kankkunen, Timo Mäkinen, Tommi Mäkinen, Keijo Rosberg ja Ari Vatanen. Mutta urheilussa on mitalilla toinenkin puoli: mukana on kaksi sisukasta suomalaista Tukholman olympialaisista 1912, painija Alppo Asikainen, joka jäi toiseksi painittuaan virolaisen (venäläisen) Martin Kleinin kanssa 11 tuntia 40 minuuttia, ja pyöräilijä Juho Jaakonaho, jonka pyöräkilpailu päättyi rengasrikkoon, kun hän ei saanut mistään apua.

Elokuvanystävä voi vain tyytyväistellä: *Kansallisbiografia* on myös merkittävä tietouden ja tutkimuksen lähde esitellessään 30 elokuvaohjaajan ja 10 elokuvanäyttelijän lisäksi 12 tuottajaa ja elokuvaajaa sekä 3 käsikirjoittajaa. Näyttelijöitä, joista monet esiintyivät ja esiintyvät myös elokuvissa, tulee teokseen toistasataa. Osoituksena elokuva-alan kattavuudesta ovat veteraanit, leikkaaja Armas Vallasvuo ja äänittäjä Kurt Vilja, joiden töitä esimerkiksi televisiosta jatkuvasti näemme.

On aivan perusteltua, että avioliittohuijari Ruben Oskar Auervaara on päässyt *Kansallisbiografiaan*, Auervaara, joka Timo Kauton elämäkertateoksessa siteeratussa huijauskirjeessään luonnehti itseään:

Kuten sanottu – olen absolutisti, humoristi, optimisti, vähän pianisti ja lisäksi juristi.²⁵
(Tätä kuvausta ei *Kansallisbiografiassa* ole.)

Seurapiirirouva Tabe Slioor ei yllä omaksi artikkelikseen, mutta kuinka Erik von Frenckellistä on voitu kirjoittaa, että ”hänen yksityiselämänsä kiinnosti kansalaisia ja julkisuutta” mainitsematta Sliooria?²⁶ Jo verkossa olevassa Teuvo Tulio -artikkelissa tämä sensaatiojulkis tuki mainitaan kohuelokuvan *Se alkoi omenasta* tähtenä. Aikansa julkkiksista on mukaan otettu myös ”pro-

fessori” Ernesti Hentunen, *Totuuden Torven* julkaisija. Tapasin äskettäin henkilön, joka oli kuullut Hentusen palopuheen, mutta ei muistanut hänen dramaattista kohtaloaan: hän sai sydänkohtauksen presidentinlinnan kohdalla (asiaa ei mainita *Kansallisbiografiassa*) ja kuoli sairaalassa vähän myöhemmin. Kuolinilmoituksessa hänen tittelinä oli professori.

Positiivisen julkisuuden lisäksi myös monet negatiivista kuuluisuutta hankkineet henkilöt ovat artikkeleina: lapsensa tappaja Karin Balk, pikkurikollinen Minna Craucher, kauppias ja merirosvo Klaus Dock, rikollinen Matti Haapoja, salamurhaaja Lennart Hohenthal, murhamies Vilho Huovinen, toimittaja ja pankkirosvo Kaarlo Luoto sekä rikollinen Kustaa Mikonpoika Nummelin. Listassa on myös yksi prostituoitu ja yksi kaksinnaija. Ehkäpä julkisuuden ideologia tiivistyy sanontaan ”Puhutaan mitä puhutaan, pääasia on että puhutaan.”

Hyvässä artikkelissa tosiasiat tuodaan esiin jäntevästi ja henkilön elämä nivotaan yleiseen historiaan. Näyttää myös siltä, että henkilöiden seikkailukkaat vaiheet ovat omiaan innostamaan kirjoittajia. Parhaimmiksi artikkeleiksi monista nostan Rainer Knapaksen kirjoittaman näkemyksekkään henkilökuvan Gustaf Mauritz Armfeltista (johon on jäänyt adjektiivi *venäjänpuoleinen*) ja Mikko Majanderin ”poliittisproosallisen” artikkelin Karl-August Fagerholmista. Suorastaan malliartikkeleita myös esseistisesti ovat Matti Klingen kirjoittamat Aleksanteri I ja Aleksanteri II, Markku Tyynilän kirjoittama Aleksanteri III sekä Heikki Ylikankaan Eerik XIV. Näille kaikille artikkeleille on ominaista jäntevä yleispoliittinen hahmotus. Ja harvalla on ollut niin käänteikkäitä elämänvaiheita kuin Turun akatemian kielimestarilla Jacob De l’Eclusella, josta Jussi Nuorteva antaumuksellisesti kirjoittaa.

Vaikuttavuuteen voi päästä myös vähemmän yleispoliittisilla artikkeleilla, sellaisilla, joissa on syvästi inhimillinen ote. Koskettavimpia ovat Marianne Tallbergin artikkeli ylihoitaja Anna Bromsin uhrautuvasta elämästä ja Tapani Maurasen artikkeli ”nimikorahaston kohteesta” Sigrid Juséliuksesta, joka eli vain 11-vuotiaaksi ja on varmasti

nuorin *Kansallisbiografiassa* oleva henkilö. Vaikuttavia ovat myös viidesti naimisissa olleen kartanon- ja sahanomistajan Maini Askolinin ja vaasalaisen kauppiaan Beata Bladhin elämänvaiheet, joista molemmista on kirjoittanut Anneli Mäkelä-Alitalo. Mieluusti mainitsen myös Kaisa Koiviston kirjoittaman lasitehtailija Arvi Artaman biografian esimerkkinä harvinaisen alan asiantuntemuksesta. Eero Saarenheimon artikkelit sellaisista radiopersonista kuin Antero Alpolo, Carl-Erik Creutz ja Alexis af Enehjelm ovat lämminhenkisiä tunnelmakuvia. Ja tulossa ovat legendoista ainakin Jussi Koskiluoma, Leo Meller, Unto Miettinen ja Pekka Tiilikainen. Teoksessa on niin runsaasti laadukkaita elämäkertoja, että luetteloa voisi jatkaa pitkälle.

Palopäällikkö ja poliisineuvokset

Muutamassa kohdassa lukija pysähtyy miettimään, miksi jotain asiaa ei ole artikkelissa sanottu. Jatkosodassa kaatuneesta sotahistorioitsijasta J. O. Hannulasta mainitaan vain ingressissä, että hänen Ruotsissa ja Englannissa julkaistut teoksensa herättivät myötämieltä talvisotaa käyvää Suomea kohtaan.²⁷ Mutta eikö esimerkiksi *Sotataidon historia* ja *Maailmansodan historia* olisi ollut hyvä ainakin mainita nimiltään itse artikkelissakin?

Kukaan asiantuntevasta toimituksesta ei ole huomannut Ralph Enckell -artikkeliin jääneitä kömmähdyksiä. Enckell nimittäin näytteli taiteilijanimellä Ilmari Mänty pääosan Nyrki Tapiovaaran ohjaamassa elokuvassa *Varastettu kuolema* (1938). Artikkelissa väitetään Enckellin esittävän ulkomaa-laista nuorukaista, mikä ei pidä paikkaansa, sillä hän esittää suomalaista (suomenruotsalaista) opiskelijaa, joka ryhtyy aktivistiin toimiin. Vielä hämmästyttävämpää on, että nuorukainen muka kohtaa Suomen suviyössä kaunottaren. Elokuvassa ei juuri ole suviyötä, ellei sellaiseksi tulkita tapahtumia hämärillä sivukaduilla ja pimeissä porttikäytävissä! En myöskään ole sitä mieltä, että

25. Timo Kautto (1999) *Auervaara – aurinko- ja kevätmies*, Helsinki: Edita, 82.

26. SKB III (2004), 90.

27. SKB III (2004), 554.

”elokuva näyttää vuosikymmeniä myöhemmin katsottuna lähinnä koomiselta”. Varsin yksimielisiä ollaan elokuvan avantgardistisuudesta, ja vaikka siinä on koomisiakin piirteitä, se traagistuu loppua kohti.²⁸

Vajavaiseksi on jäänyt artikkeli näyttelijä Hugo Hytösestä. Hänen teatteriuraansa selostetaan monipuolisesti, mutta elokuvista ei mainita mitään. Hän sentään esiintyi lähes 30 elokuvassa, muun muassa Suomisen perheen vaarina ja ennen muuta Taatilana *Miehen tiessä*, jonka hän ohjaaja Nyrki Tapiovaaran kaaduttua talvisodassa ohjasi loppuun Erik Blombergin kanssa. Jurkka-suvun näyttelijöistä mainitaan myös elokuva, mikä onkin perusteltua, koska monesta näyttelijästä ovat enää nähtävissä vain kyläkin vaihtelevantasoiset roolisuoritukset filmeissä. Ilmeisen harvinainen tapaus ovat viisi artikkelia Jurkan teatterisuvusta: isä Eino, äiti Emmi, lapset Jussi, Sakari ja Vappu.

Kuvataiteilija Ismo Kajanderin kerrotaan pitävän huolta kunnostaan, onpa hän hankkinut kilpapyöränkin.²⁹ Miksei muuten niin seikkaperäisessä artikkelissa mainita laisinkaan Tuomo-Juhani Vuorenmaan ohjaamaa ja Kajanderin kuvaamaa elokuvaa *Julistaiden liimaajat* (1970), jolla on jo kulttimaine?

Joensuun VPK:n päällikkö Knut Cannelin olisi myös voinut olla mukana, ovathan hänen ruotsalais-suomalaiset ja suomalais-ruotsalaiset sanakirjansa klassisia. Hän oli myös merkittävä oikeakielisuysmies, jonka teoksiin *Kieliopas* (1916) ja *Vierasperäiset sanat* (1920) viitataan vieläkin. Jälkimmäisen Cannelin teki yhdessä Martti Airilan kanssa, josta *Kansallisbiografiassa* on artikkeli. D. E. D. Europaeus on biografiassa runonkerääjänä, kielentutkijana, muinaistutkijana ja toimittajana. Yhtä lailla hän voisi olla sanakirjantekijä, jonka pätevä *Ruotsalais-Suomalainen Sanakirja* (1853) on edelleen tärkeä lähde. Hellenius-sukuja-artikkelissa mainitaan Pöytyän rovasti Karl Helenius, josta todetaan, että hän ”jätti sarjan pappispoikia”.³⁰ Hän jätti jälkeensä muutaakin: olisi ollut paikallaan mainita hänen laatimansa *Suomalainen ja Ruozalainen Sanakirja* (1838), joka on tullut tunnetuksi epäonnistuneesta korjausluvustaan (teoksen lopussa on 40 sivua korjauksia), mutta jol-

la kuitenkin on edelleen merkityksensä suomen sanaston tutkimuksessa. Entä sanakirjanaiset? Ensimmäinen naisten tekemä sanakirja, Ilmi Hallsténin ja Lilli Liliuksen laatima ruotsalais-suomalainen *Kodin sanasto* (1896) mainitaan Hallstén-Kallia-suvussa, vaikkakaan siinä ei ole viittausta Liliukseen. Hänestä on kuitenkin artikkeli jo verkko-biografiassa, johon sanakirja on syytä lisätä.

Kahta poliisineuvosta jäin kaipaamaan, valtiollisen poliisin päällikkönä 1940-luvun alussa vaikuttanutta, penkkiurheilua harrastanutta Arno Anthonia (1900–61) ja erityisesti samaa virastoa (suojelupoliisia) 1949–72 johtanutta, kalastusta harrastanutta Armas Alhavaa (1905–81). Kevyen musiikin puolelta olisin ottanut mukaan sotavuosien suosikkilaulajan A. Aimon, joka taitaa levytystilastoissa edelleen kuulua kymmenikköön, mutta hänen valintansa on jo ehdonvallan asia. Mielestäni myös Kyllikki Saari ansaitisi artikkelin, alkoihan nykyisenlainen hilitön mediajulkisuus hänen murhastaan.

Kirjailijoita *Kansallisbiografiaan* on tulossa vajaat 400, mukana toistakymmentä tietokirjailijaa 1200-luvulla vaikuttaneesta Bartholomaeus Anglicuksesta Max Jakobsoniin. Heidät on valittu toisenlaisin perustein kuin esimerkiksi poliitikot. Mutta nuorin kirjailija näyttäisi olevan 1944 syntynyt (ja 1973 kuollut) Timo K. Mukka! Siis nuorten ja lupaavien kirjailijoiden on tosissaan lunastettava lupaukset. Runoilijoita taas on vajaat 90, heistä 1900-luvulla syntyneitä vain toistakymmentä, nuorimpana 1943 syntynyt (ja 1988 kuollut) Leo Lindsten. Taiteilijoita on yli puolensataa, erikseen vielä yli 200 taidemaalaria, noin 60 kuvanveistäjää ja toistakymmentä muotoilijaa.

Professoreita on *Kansallisbiografiaan* tulossa vajaat 900. Valtaosa heistä on yliopistoprofessoreita, osa professorin arvonimen saaneita. Minusta valikoima näyttää tieteellisesti ja varhaisemmista professoreista puhuttaessa myös yhteiskunnallisesti perustellulta. Toisaalta tekniikantutkijoiden edustuksessa on vajausta. Toimitus huomauttaa, että kyllä teoksessa ovat mukana esimerkiksi heikkovirtatekniikan professori Jaarli Jauhainen ja ilmailutekniikan professori, legendaarisen *Pyry*-harjoitushävittäjän pääsuun-

nittelija Arvo Ylinen. Mutta entä nykypolven tekniikantutkijat, joista jotkut ovat tunnetumpia ulkomailla kuin Suomessa?

Missä määrin toimituksen pitäisi auttaa lukijaa? Kun Bengt Lydeckenpoika Dieknistä sanotaan, että hänellä oli hallussaan Satakunnan erämaissa 13 *miehenosaa*, olisi ollut hyvä selittää nämä osat. Nykysuomalaisille on tietymätön *kaksinnusratsuväkirykmentti*, johon Odert Reinhold von Essen nimitettiin 1701. Lukijat voivat toki tarkistaa asiat tietoteoksista, mutta outoja käsitteitä olisi voitu ytimekkäästi valaista. Nils Ehrenskiöld -artikkelissa mainittu nimitys *schouthynacht* onkin selitetty kontra-amiraaliksi, joten selittämisen tarve on tiedostettu. Niin ikään Bernd Hake -artikkelissa on selostettu *hamerband*.

Kansallisbiografian oikoluku on suoritettu huolellisesti. Useammaltakin lukijalta on jäänyt huomaamatta, että kenraalimajuri Fredrik Wilhelm Rembert Bergin yhteydessä mainitaan Puolassa 1931 puhjennut kapina, kun se tosiasiaa puhkesi sata vuotta aikaisemmin. Anders Byström -artikkeliin on jäänyt monikkomuoto *airueet* pro *airuet*. Tahatonta komiikkaa tai sisäpiirin huumoria on eläintieteilijä Lars von Haartmania käsittelevässä artikkelissa, kun häntä tutkijatyypinä luonnehditaan yksinäiseksi sudeksi. Biografiassakaan ei saa puhua toimitusministeriöstä, kun pitäisi puhua toimitusministeriöstä (Iwar Aminoffissa). Ja kun tarkkoja ollaan, korjattakoon Yrjö Kajava -artikkelissa oleva epätäsmällisyys. Hän ei vuonna 1917 kirjoittanut artikkeleita suomalaisista *Otavan Tietosanakirjaan*, vaan *Tietosanakirjaan*, jonka kustantaneen Tietosanakirja-Osakeyhtiön perustivat Otava ja Werner Söderström Osakeyhtiö. Kustantamo *Otava* tuli tietosanakirjojen nimiin tarkenteeksi vasta 1960.

Lopuksi pieni käytännön seikka. *Kansallisbiografiassa* on varsinaisena hakunimellä yleensä sukunimi ja puhuttelunimi, esimerkiksi Backman, Mia. Artikkelin lopussa henkilötiedoissa mainitaan täydellinen nimi Amanda Maria Backman ja vähän oudosti pilkulla erotettuna puhuttelunimi Mia, ei esimerkiksi Amanda Maria (Mia) Backman. Kun aina ei henkilön puhuttelunimikäytän-

tä tiedetä, käytetään artikkelissa kaikkia etunimiä, kuten Jacob Henrik Alexander af Forsellesista kaikkia kolmea etunimeä, monissa artikkeleissa kuitenkin myös pelkkää sukunimeä. Erään lähteen mukaan af Forsellesin puhuttelunimi olisi ollut Alexander.

Viittausten ongelmat

Henkilöhakuteoksessa joudutaan viittamaan henkilöstä toiseen. Useimmiten viitataan sukulaisiin, opiskelu- ja työtovereihin, vaikutteiden antajiin tai kilpailijoihin. *Kansallisbiografiassa* viittaus osoitetaan koko nimen eteen sulkeisiin sijoitetulla nuolella. Esimerkiksi Johan August von Essenä käsittelevässä artikkelissa kerrotaan:

Hänen lapsuus-, koulu- ja sittemmin myös opiskelutovereihinsa kuuluivat muun muassa serkut (→) Carl Gustaf von Essen ja (→) Ernst Odert Reuter sekä Rudolf Holsti.³¹

Nämä viittaukset tarkoittavat sitä, että Carl Gustaf von Essenistä ja Ernst Odert Reuterista on omat artikkelit, jotka kuitenkin antavat Johan August von Essenistä vain koulutoveruustietoja. Jostain syystä ei ole viittausta Rudolf Holstiin, vaikka hän samoin perustein olisi sen ansainnut. Viittausten runsaus häiritsee, kun Magnus Enckelliä käsittelevässä artikkelissa on perättäisissä virkkeissä viittaukset 12 taiteilijaan:

- (1) – – mutta näyttelyn peruunnuttua Enckell, Finch, (→) Verner Thomé, (→) Mikko Oinonen, (→) Juho Rissanen, (→) Yrjö Ollila, (→) Ellen Thesleff päättivät esitellä uutta tuotantoaan Suomessa.³²
- (2) – – myöhemmin marraskuulaiset – (→) Ilmari Aalto, (→) Alvar Cawén,

28. Artikkelin lähteenä on vain ulkoasiainministeriön arkisto. Enckellin pistäytymisestä elokuva-alalle on lisätietoja muun muassa seuraavissa teoksissa: Sakari Toiviainen (1986) *Nyrki Tapiovaaran tie*, Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Suomen elokuva-arkisto, 63– ja *Suomen kansallisfilmografia II* (1995), Helsinki: Painatuskeskus ja Suomen elokuva-arkisto, 255.

29. SKB IV (2004), 710.

30. SKB III (2004), 731.

31. SKB II (2003), 673.

32. SKB II (2003), 573.

(→) Marcus Collin, (→) Ragnar Ekelund,
(→) Juho Mäkelä, Anton Lindfors,
William Lönnberg, (→) Valle Rosenberg,
(→) Jalmari Ruokokoski – saivat suuremman arvostuksen osakseen – –.³³

Esityksessä on pyritty täydelliseen suhteistoon, mutta lukijan kannalta tämä johtaa hankalaan tilanteeseen: jos katsoo kaikista viittausartikkeleista, kokonaisuus käy vaikeaksi hallita. Miksi viittaus on koko nimen edessä, siis (→) Mikko Oinonen eikä vanhaan hyvään ensyklopediseen tapaan sukunimen edessä Mikko → Oinonen, jolloin heti osoittuisi nimen aakkospaikka O-kirjaimesta? Joskus viitataan suoraan oikeaan aakkoskohtaan, esimerkiksi Hans Bomhowerissa, jossa on viittaukset (→) Knut Posse ja (→) Sten Sture vanhempi, samoin Gustaf Bondessa viittaus (→) Lovisa Ulrika. Toimitukselta on ”lipsahtanut” muutama oikeaan aakkoskohtaan vievä viittaus: Arapova, Anastasie (→) Mannerheim, Anastasie (artikkeli on M-kirjaimessa).

Joskus syntyy hankala viittaus niin kuin sukuartikkelissa Balk: Piispa (→ Bero Balk) Bero (noin 1355–1412) oli vanhaa suomalaista, mutta ruotsinkielistä rälssisukua Vehmaan Palkkisista.³⁴

Henkilöartikkeli, johon viitataan, on Balk, Bero. Näyttelijä Pentti Irjalasta kerrotaan:

Irjala oli mukana myös useissa radiokuunnelmissä sekä televisionäytelmissä, kuten (→ Simo Puupponen) Aapelin teoksiin perustuvassa näytelmäsarjassa *Hulukkoset* 1974.³⁵

Artikkeli, johon viitataan, on siis P:ssä. Elsa Heporauta -artikkelissa mainitaan ravintola Kestikartano, jonka vieraat otti vastaan pronssiin valettu (→) Louhi. Lars Huldénin todetaan syntyneen (→) J. L. Runebergin päivänä 5. helmikuuta 1926. Ismo Kajander -artikkelissa taas kerrotaan taideteoksesta, joka on rakennettu harppukoteloon. Siihen viitataan: Se on (→) Robert Kajanusen tyttären peruja! Runsaita viittauksia voi puolustaa ainakin sukuartikkeleissa: lukija pääsee selville, keistä on artikkeli, keistä ei.

Biografian dynamiikka

Suomen kansallisbiografian toimitus on tehnyt itsestäänselvien valintojen lisäksi runsaasti ennakkoluulottomia ratkaisuja, eikä hevin kysyisi, miksi se ja se henkilö on teoksessa. Arvioitsija voi kysyä, miksi se ja se henkilö puuttuu. *Kansallisbiografia* on 2000-luvun näkemys vaikuttajista; kansallinen elämäkerrasto olisi kirjoitettava sukupolvittain, kun sitä nyt on mahdollisuus ensi kertaa pitää ajan tasalla jatkuvasti. Päätoimittaja Matti Klinge kiteyttää tällaisen teoksen merkityksen: Koko ajan keskuuteemme kasvaa uusia merkittäviä kansalaisia –.³⁶ Heidän aikansa on seuraavissa biografioidessa.

Kansallisbiografiaa voi lukea systemaattisestikin ja päivittää tietonsa ja oppia loputtomasti uutta. Esimerkiksi Ruotsin kuninkaat ja kuningattaret eivät ole koskaan tuntuneet yhtä kiinnostavilta kuin tässä aakkosjärjestyksessä esiin tulevina. Eikä kysymys ole vain historiasta, *Kansallisbiografia* sykkii voimakkaasti nykyajassa. Joku saattaa ajatella, että aakkosiin järjestetyt henkilöartikkelit ovat yksitoikkoista luettavaa. Päinvastoin: aakkostetut elämäkerrat ovat vaihtelevammat ja yllätyksellisemmät kuin esimerkiksi teemoittain tai aikakausittain järjestetty henkilöstö: aakkosissa käsityöläismaalaria ja kirjastonhoitajaa saattaa seurata niin tapakulttuurin opettaja kuin kansanvaltuuskunnan jäsen. Henkilöiden kautta hahmottuvat suomalaisten monisatavuotinen historia, yhteiskunta ja kulttuuri. Nykypolven suomalaisen on mahdollista ymmärtää menneisyydestä nykyisyyttä ja nykyisyydestä tulevaisuutta. Dynaaminen *Kansallisbiografia* haastaa uusiin tulkitoihin. Myös siinä on biografioiden merkitys.

Suomen kansallisbiografia on henkilövalikoimaltaan ja esitystavaltaan myös rohkea. Jo edesmenneistä henkilöistä on mahdollista kirjoittaa kokonaisarvioita, mutta entä elämäntyönsä tehneistä tai vielä työtään tekeivistä? Vesa Vares kiteyttää ongelman Ilkka Kanervasta kirjoittaessaan:

Kanervan ura jatkuu yhä, eikä ole syytä tehdä hänen urastaan lopullista arviota.³⁷

Historioitsijaa voi kauhistuttaa ajatus kirjoittaa elämäkerta esimerkiksi päivänpolitiikassa, yritysmaailmassa tai muuten yhteiskunnassa vaikuttavasta henkilöstä. *Kansallisbiografian* kirjoittajat ovat torjuneet ennakkoluulot ja tehneet tämänhetkiset arviot muun muassa seuraavista vaikuttajista: Esko Aho ja Anneli Jäätteenmäki (kirjoittajana Martti Häikiö; Ahosta ei Sitran johtajuutta ole vielä verkkobiografiassa), Martti Ahtisaari (Hannu Heikkilä), Tarja Halonen (Maria Lähteenmäki), Harri Holkeri (Vesa Vares), Jukka Härmälä ja Lauri Ihalainen (Jyrki Vesikansa), Jaakko Iloniemi (Matti Klinge) ja Max Jakobson (Jukka Tarkka). Nämä kaikki ansiokkaat artikkelit ovat hyvänä pohjana mahdollisille myöhemmille elämäkertoille. Sitä paitsi monesta on jo tehtykin elämäkerta. Biografit eivät ole tyytyneet vain huolellisesti dokumentoimaan menneitä ja nykyisiä asioita vaan katsovat (uhka-) rohkeasti tulevaisuuteen. Nimittäin SAK:n ”vetreästä” puheenjohtajasta Lauri Ihalaisesta ennustetaan, että hän luopunee puheenjohtajuudesta 60-vuotispäivänsä tienoilla vuonna 2007.³⁸ Sain itse kerran opetuksen ennustaessani erään amerikkalaisen elokuvan valmistumisvuotta, joka tuli tietokirjaankin. Elokuva valmistui ylivoimaisten esteiden vuoksi kolme vuotta myöhemmin. Sen jälkeen en ole enää kirjannut ennustuksia.

Suomalaisuus ja nykypolven henkilöiden läheistäminen on tuonut moniin elämäkertoihin arjen runoutta. Niinpä kerrotaan, kuinka SAK:n puheenjohtajalle Niilo Hämäläiselle kesämökki ja sen savusauna oli rakas paikka³⁹ tai kuinka gastronomiaa ja golfia harrastava orkesterinjohtaja Okko Kamu niin ikään kesäpaikassaan tapaa veneileviä ystäviään.⁴⁰ Eikä mainitsematta jää myöskään näyttelijä Leo Jokelan kuuluisa hobby: hän harrasti kutomista.⁴¹ ■

33. Ibid.

34. SKB I (2003), 488.

35. SKB IV (2004), 340.

36. SKB I (2003), 8.

37. SKB IV (2004), 765.

38. SKB IV (2004), 275.

39. SKB IV (2004), 216.

40. SKB IV (2004), 759.

41. SKB IV (2004), 460.